

туристических ресурсов. Горным системам присуща сложная и слабая восстанавливаемость, потери значительных запасов ресурсной организации рекреационно-туристической деятельности, неразрывно связана с антропогенными нагрузками.

Природный парк, охватывает указанные в статье ландшафтные районы и области, в которых выделено семь индивидуальных ландшафтов, ценится уникальным многообразием, его неповторимостью и красочностью, что дает основание оценивать его потенциал как с научной точки зрения, так и для использования в рекреационно-туристических целях. Статья включает в себя объяснение и описание такого рекреационно-туристического потенциала, как природные источники с количеством 791, которые имеют важное значение и использование в санаторном лечении и применение во время туристических походов в небольших количествах. При описании климата, как определяющего фактора рекреационно-туристических ресурсов, указывается, что он благоприятен для богатой лесной и субальпийской растительности. Большое внимание уделено и водному рекреационно-туристическому потенциалу природного парка, а также лесам. Изучение рекреационно-туристического потенциала Карпатского национального природного парка будет способствовать проведению ландшафтно-экологического анализа территории, разработке критериев и показателей в осуществлении балльной оценки биотических и абиотических рекреационных ресурсов, активизации туристической деятельности.

Ключевые слова: рекреационно-туристический потенциал, национальный природный парк, ландшафт, биотические и абиотические ресурсы, тип леса, ассоциация.

Olenych Iryna. Recreational and Tourist Potential of the Landscapes of Carpathian National Nature Park.

The article considers the recreational and tourist potential of the Carpathian National Park. The investigated object has a specific geographic location that gives it the opportunity to create conditions for the formation of recreational and tourist resources. Mountain systems are characterized by complex and weak restorability, loss of significant reserves of the resource organization of recreational and tourist activities, which is inextricably linked with anthropogenic load. The natural park covering the specified landscapes and areas, areas in which there are seven individual landscapes, is valued for its unique diversity, its uniqueness and scenicity, which gives grounds for evaluating this potential both from a scientific point of view and for use in recreational and tourist purposes. The article includes an explanation and description of such a recreational and tourist potential, as natural sources with the number of 791, which are important and use in sanatorium treatment and use in small-scale tourist trips. When describing the climate as a determining factor for recreational and tourist resources it is indicated that it is favorable for rich forest and subalpine vegetation. Much attention is paid to the water recreational and tourist potential of the natural park, as well as forests. The study of the recreational and tourist potential of the Carpathian National Nature Park will contribute to the landscape-ecological analysis of the territory, the development of criteria and indicators for the assessment of biotic and abiotic recreational resources, and the enhancement of tourism activity.

Key words: recreational and tourist potential, national natural park, landscape, biotic and abiotic resources, type of forest, association.

Стаття надійшла до редколегії
01.11.2018 р.

УДК 911.3:903.7:316.23:303.1:338.48(479.22)

Віктор Патійчук

Релігійно-паломницький туризм Грузії в контексті реформування туристичного комплексу країни

Розширено зміст поняття «релігійно-паломницький туризм». Оцінено передумови та рівень розвитку туристичного комплексу сучасної Грузії. Досліджено основні галузі спеціалізації туристичного комплексу країни в умовах його реформування. Розглянуто національну програму реформування туристичного комплексу Грузії в контексті реалізації «Стратегії розвитку туризму в Грузії – 2025», а також підвищення ролі її рекламно-туристичної популяризації у світі. Вказано на основні моменти реалізації стратегії розвитку туризму в країні у контексті реформування основних галузей економіки та пошуку нових напрямів туристичного обслуговування

© Патійчук В., 2018

в державі. Проаналізовано чинники та ресурси для розвитку релігійно-паломницького туризму як одну з перспективних галузей міжнародно-туристичного обслуговування населення. Розкрито основні проблеми його розвитку та значення в реформуванні туристичного комплексу країни. Вказано на головні недоліки в реформуванні туристичного комплексу Грузії та релігійно-паломницького туризму, зокрема. Виділено основні тенденції в розвитку релігійно-паломницького туризму в Грузії на сучасному етапі.

Ключові слова: релігійно-паломницький туризм, сакральні пам'ятки, релігійно-паломницький центр, релігійно-паломницький тур, Грузія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Паломницький туризм стає все більше популярнішим у сучасних умовах культурно-туристичного розвитку регіонів світу. Однією із часто відвідуваних паломницько-туристичних країн світу є Грузія, куди щорічно приїжджають десятки тисяч християнський паломників із різних регіонів планети. Остання має давні історико-культурні та релігійні традиції, що сягають у перші століття прийняття християнства у світі, а також численні древні монастирі й православні святині – чудотворні ікони та мощі святих угодників Божих. Цей досвід може бути корисним і для туристичного ринку в Україні, яка володіє значними ресурсами для розвитку паломницького туризму, що й зумовило вибір тематики цієї статті.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Теоретичні та практичні аспекти розвитку релігійно-паломницького туризму розглянуті в працях багатьох українських та зарубіжних авторів: А. Александрової, В. Архіпова, О. Бабкіна, О. Бейдика, М. Біржакова, В. Воскресенського, Л. Гайдукевича [2], А. Глушко, М. Даниленко [5], В. Квартальнова [8], О. Любіцевої, В. Сеніна, І. Смаль [16], Т. Соколова, О. Стадника та ін. Питаннями розвитку туризму в Грузії займалися багато й грузинських науковців. Так, М. Метревелі розглядає сучасний стан та проблеми й перспективи розвитку грузинського туристичного сектору, включаючи активізацію альтернативних для Грузії форм туристичного обслуговування [10]. М. Ткешелашвілі досліджує динаміку розвитку суб'єктів туристичної діяльності України та Грузії в контексті сучасних економічних проблем [18]. Окремі питання щодо туристичної співпраці Грузії та України, у тому числі й у галузі паломницького туризму, викладено в працях Л. Корганашвілі [9]. Н. Шарабідзе у своїх публікаціях основну увагу акцентує на необхідності запровадження нових активних форм туристичного обслуговування в Грузії, які повинні базуватися на активному відпочинку й стимулювати розвиток молодіжного туризму [21; 22]. К. Асатіані досліджує діяльність Грузинської Православної Церкви в сучасних умовах її розвитку та описує географію її основних святинь [1]. Т. Грдзелідзе аналізує наявні культурно-релігійні об'єкти сучасної Грузії [24], а Л. Хевсуріані вивчає діяльність грузинських монастирів, у тому числі й паломницьку [19]. Проте конкретних праць, які стосувалися б виключно оцінки розвитку релігійно-паломницького туризму в Грузії, відсутні, що й зумовило потребу в написанні цієї наукової публікації.

Мета статті – проаналізувати особливості розвитку паломницького туризму в Грузії в умовах реформування її туристичного комплексу. Головне **завдання статті** – дослідити основні проблеми розвитку релігійно-паломницького туризму у цій країні.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Грузія – країна з багатим історичним минулим, культурною спадщиною та природною різноманітністю. Усі ці риси роблять її привабливою з туристичного погляду. Із кожним роком ця країна приймає все більшу кількість туристів не лише з сусідніх територій, а й з усього світу. Про це свідчить притік туристів, який суттєво збільшився за останній рік, що є наслідком реформ у туристичному комплексі країни та її популяризації на міжнародній арені як потужного міжнародного туристичного центру. У майбутньому Грузія може увійти в число провідних туристичних країн світу, адже вона має численні культурно-історичні цінності, видатні пам'ятки давньої архітектури, чудові гірські ландшафтні краєвиди у поєднанні з морським узбережжям та сприятливим кліматом, а також цікаві гастрономічно-винні традиції тощо.

Грузія є відомою на міжнародному рівні своїми лікувальними курортами. В ній нараховується 102 курорти, найвідомішими з яких є Цхалтубо, Боржомі, Абастумані, Кобулеті, Урекі, Гагра, Піцунда, Ріца та ін. В країні наявні мінеральні джерела усіх відомих видів лікувальної води. За офіційною статистикою, загалом їх нараховується 2400 [20]. Окрім того, на курорті «Ахтала» використовуються місцеві мінеральні грязі, які не мають аналогів у світі. Експерти з рекреаології

вважають, що жодна з європейських країн не має такої концентрації мінеральних джерел у поєднанні з багатством флори й фауни та різноманітням рельєфу й культурних об'єктів на порівняно малій території, як Грузія [10]. Національні парки та природоохоронні об'єкти держави становлять 7 % території країни, з яких 75 % охоронних зон – це ліси. В Грузії на законодавчому рівні зареєстровано 14 національних заповідників, 9 національних парків, 17 природоохоронних об'єктів, 14 національних пам'яток, два охоронних об'єкти ландшафту, де збереглася ендемічна флора й фауна, що становить значний туристично-рекреаційний інтерес [11]. У країні функціонує 19 вищих навчальних закладів, у тому числі Тбіліський та Сухумський університети, які готують фахівців із міжнародного туризму. В державі діють 32 театри та 110 різноманітних музеїв, включаючи історико-культурні та сакрально-архітектурні. Щорічно курорти Грузії можуть приймати понад 2 млн відпочиваючих [20]. Проте, починаючи з 1992 р., туризм у країні зазнає великих збитків через кризу в економіці та політиці, а також через руйнування колишніх внутрішніх виробничо-торговельних зв'язків та численних внутрішніх та наявних затяжних російсько-грузинських конфліктів. Тому Грузії постійно потрібно шукати виходи з цієї ситуації та впроваджувати ефективні реформи в усіх галузях економіки, включаючи й туризм. Останній розглядається урядом держави як вагомий наповнювач її бюджету. Сучасне грузинське керівництво робить усе можливе, щоб розширити сферу діяльності міжнародного туризму країни, розвиваючи нові напрями туристичного обслуговування, стимулюючи й паломницький, який у ній має значні перспективи.

На розвиток будь-якого виду туризму, включаючи паломницький, впливає рівень розвитку транспортної системи та транспортного обслуговування. У Грузії налагоджене повітряне сполучення з багатьма країнами світу. Найпотужнішими аеропортами країни є Тбілісі та Сухум. Грузія має вихід до Чорного моря, а через нього – в Середземномор'я та Атлантику. Значну роль у господарстві країни та переміщенні іноземних туристів відіграють великі морські порти Поті та Батумі. Завдяки географічному положенню між Європейською Росією та Азією територія Грузії має важливе транзитне значення, особливо для виходу сусідніх Азербайджану й Вірменії до Чорного моря. На залізниці припадає приблизно третина внутрішніх вантажних та міжнародних пасажирських перевезень. Їх протяжність – 1583 км, усі вони є електрифікованими [14]. Відсутність мережі залізниць у деяких районах компенсується добре розвиненою мережею автошляхів. На частку автомобільного транспорту припадає 63 % вантажних та 70 % пасажирських перевезень [20]. Протяжність автомобільних доріг із твердим покриттям (переважно гравійно-галькові) становить понад 22 тис. км (із них лише десята частина заасфальтована) [14]. Через територію Грузії проходять важливі міжнародні автотраси, які з'єднують між собою Росію, Вірменію, Азербайджан та Туреччину. До числа найбільш відомих доріг відноситься знаменита Воєнно-Грузинська дорога через Хрестовий перевал (одна з чотирьох трас, що перетинають високогірну зону Великого Кавказу). Тільки два основних шосе, що з'єднують Тбілісі із західною частиною країни, пристосовані для інтенсивних транспортних потоків, але навіть вони не зможуть пропускати великі вантажо- та пасажиропотоки, якщо не буде налагоджена система вантажного транзиту. Решта доріг перебувають у дуже поганому стані й приблизно 8 тис. км автомобільних доріг країни вимагають термінового ремонту [11].

З метою стабілізації економіки Грузії її керівництво постійно отримує велику фінансову й гуманітарну допомогу від міжнародних організацій та країн-донорів, включаючи низку міжнародних проєктів щодо розвитку міжнародного туризму [6]. У цьому плані грузинське керівництво залучає значні іноземні інвестиції на будівництво доріг, аеропортів, залізниць, морських портів, курортів та інших туристичних об'єктів, які повинні сприяти розвитку в державі міжнародного туризму. Так Світовий банк у кінці 1990-х рр. виділив їй цільовий кредит у розмірі 12 млн дол. США на реконструкцію залізничного та автомобільного транспорту Грузії. На початку 2000-х рр. Японія виділила грант у 3 млн дол. США для придбання Грузією 30 одиниць автодорожньої ремонтної техніки [17]. Окрім того, за останні роки ця держава реалізувала низку важливих міжнародних інвестиційних готельно-інфраструктурних проєктів у містах Сігнагі, Кварелі, Батумі, Анаклії, Кобулеті, Мцхеті, Гудаурі та ін. Так, наприклад, у рамках цих дій у Грузії до 2018 р. було відкрито 31 крупний готель, у тому числі, «Wyndham Batumi» (146 номерів), «Sky Tower Hotel Batumi» (101 номер), «Ibis Styles Tbilisi» (119 номерів) та ін [11]. Ці проєкти також повинні посприяти залученню іноземних туристів.

Особливу увагу приділено туристичній популяризації країни у світі. Зокрема, на цю роботу Адміністрацією туризму Грузії в поточному році виділено близько 10 млн ларі (приблизно 6 млн дол.). Така значна сума пояснюється тим, що реклама в ЗМІ коштує досить дорого [4]. Серед інших ужитих заходів варто виділити лібералізацію податкової системи країни, а також спрощення дозвільних та інших адміністративних процедур. Навіть у важких економічних умовах, що стали результатом глобальної фінансової кризи, максимум зусиль уряд країни приділяє розвитку туристичної інфраструктури, яка зараз є недостатньою для залучення іноземних туристів.

Розроблена також національна програма реформування туристичного комплексу країни, основний зміст якої полягає в тому, щоб перетворити Грузію на міжнародний курортно-туристичний центр із великими можливостями для прийняття іноземних туристів. До таких належать, зокрема, проекти розвитку м. Батумі як міжнародного курортного міста [15]. Уряд здійснив кроки для залучення іноземних інвестицій у туризм країни. Помітним успіхом у цій сфері вважають виділення ЄС коштів на розвиток туризму в Грузії. Саме за підтримки ЄС та уряду Австрії в Грузії розпочато реалізацію проекту з розвитку туристичного сектору, бюджет якого складає 900 тис. євро [6]. Основна мета реформування туристичного комплексу країни полягає в оптимізації розвитку туризму на регіональному рівні, а також у покращенні законодавчої бази у сфері туризму, оскільки останній приносить значні прибутки в державну казну. Туристична галузь дає змогу також створити значну кількість робочих у країні місць (особливо на периферії, де вони найбільш потрібні). Зростання туризму також стимулює розвиток бізнесу в багатьох суміжних секторах економіки, зокрема таких, як сільське господарство, транспортні послуги, у секторі комунікацій тощо [12].

У 2015 р. уряд Грузії ухвалив «Стратегію розвитку туризму в Грузії – 2025», яка була розроблена Міністерством економіки та сталого розвитку Грузії спільно із Національною адміністрацією туризму за фінансової та технічної підтримки Світового банку [14]. У підготовці стратегії брали участь представники органів влади, туристичного бізнесу та громадськість. Зокрема, проводилися консультації та поглиблені дискусії за участю національних і місцевих властей, адміністрацій територій та об'єктів культурної спадщини, які перебувають під охороною ЮНЕСКО, інвесторів, туроператорів, власників готелів і представників просвітницького туризму тощо. Вона повинна посприяти реалізації урядових дій щодо комплексного реформування туристичного комплексу країни та вжиттю різнопланових урядових заходів щодо підвищення цінності й значущості туризму в інтересах економіки країни та покращення добробуту її громадян. Згідно офіційних планів, основний зміст цієї програми реформування туристичного комплексу країни повинен бути спрямованим на досягнення таких стратегічних цілей [11]:

- 1) розвиток шанобливого ставлення, регенерація й збереження культурної та природної спадщини Грузії;
- 2) формування унікального автентичного досвіду туристів на основі ознайомлення з об'єктами природної та культурної спадщини;
- 3) підвищення конкурентоспроможності галузі за рахунок надання туристам послуг світового рівня;
- 4) залучення туристів із ринків із більш високим рівнем витрат за рахунок розширення й підвищення ефективності маркетингу та просування туристичних послуг;
- 5) розширення й розвиток у країні можливостей зі збору та аналізу даних про туристичну діяльність й оцінку ефективності індустрії туризму;
- 6) збільшення державних і приватних інвестицій у туристичний сектор країни;
- 7) поліпшення стану ділового середовища з метою збільшення обсягів іноземних та вітчизняних інвестицій;
- 8) формування партнерств між урядом, туристичною індустрією, неурядовими організаціями та громадськістю, необхідних для досягнення успішних цілей.

Фахівці вважають, що як для внутрішнього, так і для міжнародного туристичного ринку в Грузії можна розвивати такі перспективні види туристичного обслуговування [10]:

– ділові та конференц-тури; завдяки своєму місцезнаходженню й потужній мережі великих готельних брендів («Radisson», «Intercontinental», «Holiday Inn») Грузія здатна надати такого роду пакети;

– культурні тури дають змогу туристам побачити історичні та культурно-релігійні пам'ятки, якими Грузія дуже багата;

- релігійні тури; Грузинська православна церква має багату історію, а в кожному регіоні країни розташовані древні храмові та монастирські комплекси;
- зимові гірськолижні курорти – Гудаурі, Бакуріані, Местія пропонують повний пакет обслуговування; гірськолижний туризм є дуже перспективним і набирає все більшої популярності у світі;
- екотури; в країні безліч захищених територій з унікальною флорою та фауною;
- гірські тури; гори складають 85 % території країни, на півночі її оточує Кавказький хребет із піками Шхара й Казбек, що викликає жвавий інтерес альпіністів, професіоналів й аматорів;
- сільський та агротуризм, адже ця країна має давній досвід землеробства й тваринництва тощо;
- гастрономічний туризм – особливо винний, є одним із перспективних видів туризму в країні. Грузинська кухня виступає носієм традицій, відрізняючись самотутністю та оригінальністю. Якість грузинського вина високо цінується далеко за межами країни.

Очікується, що така стратегія буде сприяти збільшенню внеску індустрії туризму в економічний розвиток Грузії. У стратегії передбачається, що до 2025 р. країна повинна істотно збільшити надходження доходів від іноземного туризму від 1,8 млрд ларі (близько 670 млн дол. США) до 5,5 млрд ларі (2 млрд дол. США) [11]. З цією метою до послуг іноземних туристів Грузія пропонує 103 курорти та 182 курортних місця, а також 2400 видів мінеральних і термальних вод [13]. Зараз на курортах проводиться поліпшення відповідної інфраструктури, розширюються можливості для лікувального туризму.

Урядом країни планується значно поліпшити інфраструктуру екотуризму та сільського туризму, включаючи гастрономічний та винний туризм, як одних із найбільш перспективних видів стійкого туризму в Кавказькому туристичному регіоні, оскільки Грузія постійно просувається в рейтингу світових виробників вина та в переліку міжнародних винно-туристичних регіонів світу. Так, згідно статистики Світового банку, Грузія за показниками виробництва вина та експортною часткою у його продажі у 2017 р. посіла 21 місце у світовому рейтингу винних експортерів, що становить 0,4 % від загальної кількості й отримала за це 11,35 млн дол. США [17].

Залученню іноземних туристів сприяє й сучасна візова політика Грузії. Так, на сьогодні грузинський парламент скасував візи громадянам 94 країн світу, включаючи Україну. Крім того, громадяни 50 країн планети, включаючи США, ОАЕ, країн-членів ЄС та Ізраїль, мають право на постійне проживання в Грузії [14]. Тому доходи від туризму в сукупному ВВП Грузії постійно зростають. Так, сукупний ВВП країни на 2016 р. становив 14,6 млрд дол. США, який зріс порівняно з 2015 р. (13,7 млрд дол. США), проте є значно меншим від 2014 р., коли він становив 16,54 млрд дол. США, що пов'язано з інфляційними процесами в країні (рис. 1). За офіційними даними, частка прибутків від туризму в сукупному ВВП у 2016 р. становила 7,3 %, тоді як у 2015 р. цей показник складав тільки 6,6 % [12]. Причому частка доходів від іноземного туризму постійно зростає. Тому уряд Грузії робить все можливе, щоб цей показник у 2020 р. досяг уже 12 %.

Рис. 1. Динаміка ВВП Грузії 2010- 2016 рр., млрд дол. США [14]

За офіційними даними, Грузію в 2016 р. відвідали 6,35 млн іноземних туристів, що на 7,6 % більше, ніж у попередні роки [13]. За даними Національного банку Грузії, витрати іноземних гостей у Грузії здійснюють значний вплив на платіжний баланс, адже 61,4 % доходів від експорту послуг країни припадає саме на туризм [14]. За даними Департаменту статистики Грузії, основними імпортерами іноземних туристів до Грузії у 2015–2017 р. були сусідні країни – Вірменія, Азербайджан, Росія та Туреччина, а також збільшили свій туристичний потік Україна, Іран та Ізраїль (табл. 1). Згідно офіційних даних, іноземні туристи у середньому приїжджають у цю країну на 5,1 днів. У 2016 р. кількість туристів, що затрималися в країні більш ніж на 24 години, зросла на 19 % [12].

Таблиця 1

Динаміка та рейтинг туристичних відвідувань Грузії у 2015–2017 рр.*

Місце	Країна	2015 р.	Місце	Країна	2016 р.	Місце	Країна	2017 р.
1	Вірменія	1 468 888	1	Азербайджан	1 523 075	1	Вірменія	1 718 016
2	Азербайджан	1 393 257	2	Вірменія	1 496 246	2	Азербайджан	1 694 998
3	Туреччина	1 391 721	3	Туреччина	1 254 089	3	Росія	1 392 610
4	Росія	926 144	4	Росія	1 037 564	4	Туреччина	1 246 745
5	Україна	141 734	5	Україна	172 631	5	Іран	322 938
6	Ізраїль	59 487	6	Іран	147 915	6	Україна	193 002
7	Польща	41 425	7	Ізраїль	92 213	7	Ізраїль	125 319
8	Німеччина	36 826	8	Казахстан	48 809	8	Індія	59 732
9	Казахстан	36 777	9	Польща	44 388	9	Казахстан	56 765
10	США	31 147	10	Німеччина	40 889	10	Саудівська Аравія	56 247
Всього за 2015 р.		5 901 094	Всього за 2016 р.		6 350 825	Всього за 2017 р.		7 554 936

* Складено за: [14]

Варто зазначити, що, за оцінками Всесвітньої туристичної організації, Грузія є країною зі стрімким зростанням темпів притоку іноземних туристів. Це веде до стрімкого розвитку інфраструктури та сфери обслуговування, що, зі свого боку, сприяє створенню нових робочих місць [13]. Загалом, за офіційною статистикою, в 2017 р. Грузія отримала 5,8 млрд ларі (2,7 млрд дол. США), що на 31,6 % більше, порівняно з 2016 р. Причому збільшення доходів від туризму в країні в останні роки постійно зростає (рис. 2).

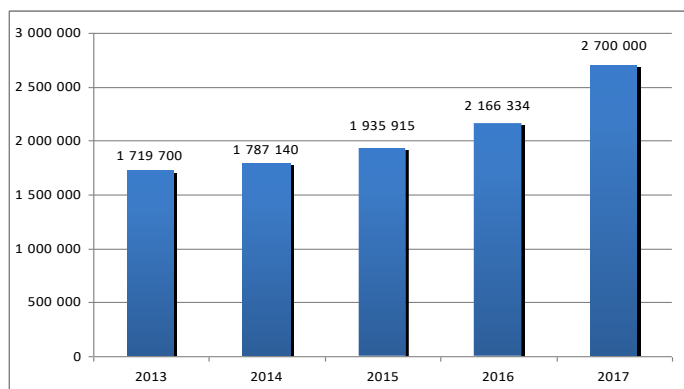

Рис. 2. Динаміка грошових надходжень від туризму в Грузію у 2013–2017 рр., млн дол. США [14]

Згідно статистичних даних, у 2017 р. ціна середнього туру в цю країну для іноземного туриста склала в середньому 888,7 ларі (близько 360 дол. США) [12]. Це порівняно з попереднім роком становить приріст у 9,4 %. Як зазначають експерти, більше всього іноземні туристи у цій країні тратять грошей на їжу, напої, включаючи вино й інші алкогольні продукти – 227,8 ларі; проживання в готелях – 204,7; на розваги й дрібні сувеніри – 164,4 ларі [14].

За офіційними даними, у 2017 р. було зафіксовано в'їзд 7,9 млн іноземних туристів, що на 17,7 % більше, ніж у попередньому році. Більшість туристів становили особи жіночої статі у віці 31–50 років [11]. Згідно висновків експертів, 27 % усіх туристів пов'язують свій приїзд до Грузії із відвідуванням культурно-історичних та релігійних об'єктів на території країни та обов'язковим відвідуванням видатних місць. Особливо це стосується російських, українських, вірменських, польських, німецьких та американських туристів [12]. Тобто культурно-паломницький туризм у Грузії має гарні перспективи та є одним із малоосвоєних регіонів у світі, незважаючи на свої давні культурно-історичні та релігійні традиції.

Християнство в Грузії було започатковано ще в апостольські часи. Грузія – одна з найдавніших християнських країн світу. За жеребом, що визначив у якій країні апостолам проповідувати Христову віру, Іверія (Грузія) випала Пресвятій Богородиці [3]. Тому ця країна вважається Богородичним уділом. Вона є покровителькою Грузії. З волі Спасителя, Богородиця залишилася в Єрусалимі, а до Грузії був посланий святий апостол Андрій Первозванний, який приніс із собою нерукотворний образ Пресвятої Богородиці. Тому офіційно прийнято вважати, що на території сучасної Грузії в першому столітті проповідували святі апостоли Андрій Первозванний, а згодом Симон Каноніт – один із сімдесяти апостолів [24].

Грузинська Православна Церква (ГПЦ) є однією з найдавніших. Вона була створена в IV ст. Грузини особливо шанують засновницю й проповідницю християнства в Іверії – святу рівноапостольну Ніно (Ніну), яка була прислана на проповідь святого Євангелія Пресвятою Богородицею, якою їй у сні був даний хрест із виноградної лози, що й донині зберігається в Сіонському Успенському соборі в Тбілісі. Шанують вони також св. великомученика Георгія Побідоносця, який був рідним племінником св. рівноап. Ніни. На його честь у Грузії функціонує понад 350 храмів. На грузинському гербі зображено саме цього святого, який перемагає змія. Адже Грузія на європейських мовах називається Георгією (англ. транскрипція – *Джорджія*).

Собор багатьох святих прикрашає Грузинську Церкву. Серед них слід вказати таких, як преподобні Шио Мгвинський та Давид Гареджійський (засновники грузинського монашества), преп. Євфимій та Георгій Святогорці, що подвизалися на Афоні й переклали з грецької на грузинську мову святе Євангеліє та богослужбові книги, пр. Або Тбіліський, пр. Додос, Лукіан та Онуфрій Гареджійські, пр. Зенон Ікалтіський, пр. Іоанн, Ілля та інші святі отці Зедазенійські; святий Іосиф Алавердійський, свят. Александр (Окропідзе); св. благовірний князь Давид Будівельник, св. благ. цариця Тамара (фундаторка багатьох храмів та монастирів, покровительниця грузинського чернецтва), св. благ. цар Маріан, св. благ. цариця Нана; святі мученики цар Мітрідат V Карталінський, св. муч. Шушаніка Геретська (цариця Ранська), св. муч. Ашот Куропалат, св. муч. Димитрій Самопожертвувач, св. муч. Луасарб II Карталінський, св. муч. Кетаванія Кахетинська, св. муч. Александр Леон; св. кн. страст. Давид і Костянтин (Мхеїдзе); святі 6000 преподобномучеників Гареджійських, преподобномученик Григорій (Перадзе), священносповідник Амвросій (Хелая), свящ. спов. Гавриїл (Урбегадзе) та багато інших.

Сучасна Грузинська Православна Церква нараховує 3,5 млн вірян, 36 єпархій, 134 монастирі (72 – чоловічих і 62 – жіночих), 550 приходів, 1300 священників [7]. У країні діють такі навчальні духовні заклади, як Тбіліська та Гелатська духовні академії, Кутаїський богословський інститут, Тбіліська, Ахалціхська, Батумська й Кутаїська духовні семінарії. ГПЦ видає журнал «Джварі вазіса» («Хрест із виноградної лози»), газети «Мадлі» («Благодать»), «Сапатріаркос Уцкебані» («Відомості Патріархії») тощо.

На території сучасної Грузії сконцентрована значна кількість релігійно-паломницьких об'єктів, які рівномірно розміщені по території всієї держави (рис. 3). Проте найбільша їх кількість знаходиться у сучасній столиці країни Тбілісі та колишній – Мцхета. Найбільш відвідуваними та популярними релігійними об'єктами Грузії є собор «Светіцховелі», монастир «Джварі» в м. Мцхета, а також Гелатський монастир Пресвятої Богородиці та Успенський храм «Баграті» в м. Кутаїсі, церква св. Давида та церква святої Марії «Анчіська» в м. Тбілісі, кафедральний собор Святої Трійці Цмінда Самеба, церква Метехи, церква Дідубійської Божої Матері, Бобдійський жіночий монастир (XIV–XV ст.), Давидо-Гареджійський чоловічий монастир (VI ст.), Гареджійський Іоанівський чоловічий монастир (VI ст.), а також понад 60 інших відомих сакральних об'єктів країни, що притягують релігійних туристів з усього світу (табл. 2).

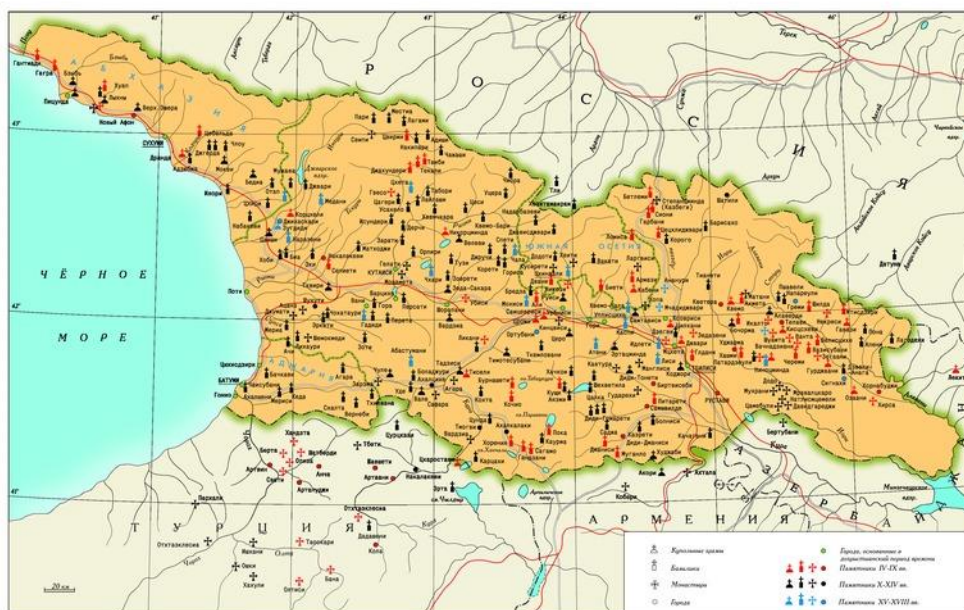

Рис. 3. Географія основних релігійно-паломницьких об'єктів Грузії [3]

Четверо з них є включені у всесвітню спадщину ЮНЕСКО. До всесвітньовідомих пам'яток Грузії, які внесені в перелік всесвітньої культурної спадщини та є найбільш відвідуваними іноземними туристами у цій країні, слід віднести історико-культурні та релігійні пам'ятки Мцхети. Це місто є першою столицею Грузії, тому тут знаходяться головні її святині. Мцхету часто називаються Другим Єрусалимом. Паломники їдуть сюди, насамперед, щоб відвідати собор «Светіцховелі» (груз. სვეტიცხოველი – «животворний стовп»), сакральна пам'ятка всесвітнього значення 1010–1029 рр. Він був внесений до переліку ЮНЕСКО у 1994 р. В ньому перебуває святий Хітон Господній, який був привезений з Єрусалима, що знаходиться під колоною храму разом із мощами святої Сідонії [3]. Цей діючий храм є кафедральним патріаршим собором Грузинської православної церкви в Мцхеті та уособлює в собі духовну велич грузинського народу й становить значний паломницький інтерес для віруючих християн із багатьох країн світу. Саме в Мцхеті розміщений також і найстаріший грузинський жіночий монастир «Самтавро», де знаходяться мощі св. царя Маріана, св. цариці Нани, св. Абібоса Некреського, пр. сповідн. Гавриїла Урбегадзе й частина мощей прп. Шио Мгвимського та інші святині [1].

Другою найбільш відомою святинею Грузії є монастир «Джварі» (груз. ჯვარო – «хрест»). Він був побудований ще в 586–604 рр. на вершині гори при злитті річок Кури й Арагві, поблизу м. Мцхета. Тут, за переданнями, був поставлений хрест св. рівноапостольною Ніною. Монастир є вершиною мистецтва грузинських архітекторів та будівничих і включений у перелік всесвітньої спадщини й притягує до себе численні потоки віруючих паломників не тільки з різних куточків Грузії, а й з інших країн.

Успенський храм «Баграті» в м. Кутаїсі (1003 р.), який уключений у перелік ЮНЕСКО, був побудований за часів правління царя Баграта III як головний храм тодішнього Грузинського царства [24]. Його велична споруда та складні архітектурні форми вражають іноземних туристів і сьогодні. Щорічно до цієї святині грузинського народу приїжджають тисячі паломників із різних куточків планети, щоб насолодитися його архітектурою, шедеврами мозаїками й чудовими фресками та прекрасним грузинським церковним пісенством й поклонитися місцевим святиням.

Гелатський монастир Пресвятої Богородиці в м. Кутаїсі (XII ст.) – пам'ятка ЮНЕСКО з 1994 р., найбільш значущий середньовічний монастир для Грузії та всього Кавказу загалом. Цей монастир є місцем масового паломництва й духовною столицею Грузії, починаючи з XVI ст., адже тут перебуває духовна резиденція грузинського патріарха [1]. Він довгий час виконував функції культурного та духовного центру грузинського народу аж до початку XX ст.

Таблиця 2

Найбільш відвідувані християнські релігійно-паломницькі об'єкти Грузії*

№ з / п	Назва культової споруди, монастиря	На честь кого освячений, головне свято	Місце розміщення	Статус культової споруди, монастиря	Час заснування	Головні святині
1.	Собор «Светіцховелі»	Апостолів	м. Мцхета	діючий	1010–1029 рр.	частка Животворного Хреста та Святий Хітон Господній, могила св. Сідонії, плащ пророка Іллі
2.	Монастир Святого Хреста «Джварі»	Воздвиження	м. Мцхета	діючий чоловічий монастир	586–604 рр.	чудотворний Хрест та св. ікони Спасителя та Богородиці
3.	Монастир Преображення «Самтавро»	Преображення Господнього	м. Мцхета	діючий жіночий монастир	XI–XVII ст.	мощі св. царя Маріана, св. цариці Нани, св. Абібоса Некреського, прп. Шио Мгвимського, пр. сповідн. Гавриїла Урбегадзе
4.	Монастир «Зедазені»	Св. Іоанна Предтечі	поблизу м. Мцхета	діючий	VI–VIII ст.	мощі пр. Іоанна, Іллі та ін. св. Зедазенійських, святе джерело
5.	Кафедральний собор «Сіон»	Успенський	м. Тбілісі	діючий	VI–VII ст.	Хрест св. Ніно, чудотворні ікони Богородиці та Спасителя
6.	Кафедральний собор «Метехі»	Святої Трійці	м. Тбілісі	діючий	1995–2004 рр.	Патріарший собор Грузії, 9 престолів, багато святинь
7.	Церква «Анчісхаті»	Рождства Богородиці	м. Тбілісі	діюча	VI ст.	чудотворна нерукотворна «Анчіська» ікона Спасителя
8.	Церква «Мама Давіті»	св. Давида	м. Тбілісі, г. Мтацмінда	діюча	XIX ст.	мощі св. Давида, пантеон видатних осіб Грузії
9.	Церква «Дідубійської Божої Матері»	Пресвятої Богородиці	м. Тбілісі	діюча	XIX ст.	чудотворна ікона Дідубійської Богородиці
10.	Церква «Метехі»	Пресвятої Богородиці	м. Тбілісі	діюча	XII ст.	мощі св. муч. цариці Ранської Шушаніки
11.	Монастир «Кватахеві»	Успенський	за 55 км від м. Тбілісі	діючий чоловічий монастир	XII ст.	залишки древніх споруд та давні поховання монахів
12.	Преображенський монастир	Преображення Господнього	м. Тбілісі	діючий жіночий монастир	XVIII ст.	мощі св. ап. Фоми, в. муч. Георгія, Дмитрія, муч. Євгенія, свят. Александра (Окропідзе), свящ. спов. Амвросія (Хелая) та ін.
11.	Церква «Анаурі»	Святої Трійці	за 64 км від м. Тбілісі	діючий монастир	XVI–XVII ст.	ікона «Воскресіння Христового»
13.	Шио-Мгвимський монастир	Іоанна Хрестителя	за 30 км від м. Тбілісі	діючий чоловічий монастир	VI ст.	мощі пр. Шио Мгвимського, настінні фрески, мощі 6000 преподобно-мучеників Гареджійських

14.	Монастир «Бетанія»	Рождества Пресвятої богородиці	с. Самадло за 16 км від м. Тбілісі	діючий чоловічий монастир	XI ст.	моці святих мучеників
15.	Монастирський комплекс «Давидо-Гареджі»	Богородиці	за 60 км від м. Тбілісі, на кордоні з Азербайджаном	діючий чоловічий монастир	VI ст.	моці св. пр. Давида та Лукіана, преп. Додоса, Онуфрія Гареджіського та ін.
16.	Собор Богородиці «Баграті»	Успенський	м. Кутаїсі	діючий	1003 р.	чудотворні ікони, фрески
17.	Гелатський Богородичний монастир	Успенський	за 5 км від м. Кутаїсі	діючий монастир	XII ст.	моці св. благ. царя Давида Будівничого, пр. Іоанна Петріці, Арсенія Ікалтіського, чудотворні ікони, частки мощей багатьох святих
18.	Собор «Болніський Сіон»	Святої Трійці і Пресвятої Богородиці	м. Болнісі	діючий	478–493 рр.	Болніський Хрест
19.	Церква св. Георгія	Георгіївська	м. Бочорма	історико-культурний заповідник	X–XI ст.	настінні фрески
20.	Богородична церква	Богородиці	с. Бугеулі	музей	XIV–XV ст.	настінні фрески
21.	Троїцька церква	Святої Трійці	с. Гергеті, р-н Казбеґі	діюча	XIV ст.	ікона св. Трійці
22.	Архангельська церква	Св. Архангелів	с. Гремі	діюча	1565 р.	настінні розписи
23.	Печерний монастир «Вардзіа»		с. Вардзіа, за 70 км від м. Боржомі	діючий чоловічий монастир	XII ст.	моці св. пр. Іоанна Шавтели та ін. мучеників
24.	Монастир «Ікалто»	Святої Трійці	с. Ікалто, за 7 км від м. Телаві	діючий чоловічий монастир	VI ст.	моці пр. Зенона Ікалтіського
25.	Монастир «Ахалі Шуамта»	Богородиці	біля м. Телаві	діючий жіночий монастир	XVI ст.	моці св. цариці Тіни
26.	Богородична церква	Пресвятої Богородиці	с. Старе Гавазі	музей	VI ст.	залишки фресок
27.	Церковний комплекс «Дзвелі Шуамта»	Спасителя і святих	за 7 км від м. Телаві	діючий	V–VII ст.	чудотворні ікони, частки мощей св. угодників
28.	Монастир «Вачнадзіані»	Всім святим	с. Вачнадзіані, р-н Гурджаані	музей	XV–XVI ст.	руїни храмів, залишки фресок, древні поховання
29.	Архангельська церква «Ікорта»	Св. Архангелів	с. Земо Арцеві	музей	1172 р.	настінні фрески
30.	Церква св. Георгія «Кашветі»	Георгіївська	м. Тбілісі	діюча	1742 р.	чудотворна ікона пр. Давида Гареджіського

Продовження таблиці 2

31.	Монастир Богоматері «Квелацмінда»	Успенський	м. Гурджаані, р-н Кахетії	діючий жіночий монастир	XVII–XIX ст.	чудотворна ікона Богородиці, чудотворне джерело
32.	Богородична церква	Богородиці	м. Кветера	діюча	XVI–XVII ст.	чудотворні ікони
33.	Єпископська церква «Кумурдо»	Спасителя	с. Кумурдо	діюча	964 р.	могила єпископа Іоанна, чудотворні ікони
34.	Успенський собор	Успіня Пресвятої Богородиці	м. Манглісі	діюча	V ст.	настінні фрески
35.	Монастир «Алаверді»	Св. великомуч. Георгія	с. Алаверді	діючий чоловічий монастир	VI–XI ст.	мощі св. Іосифа Алавердського
36.	Монастир «Бетанія»	Рождства Богородиці	с. Самадло, за 16 км від м. Тбілісі	діючий чоловічий монастир	XI ст.	мощі багатьох святих, древні поховання мучеників
37.	Монастир «Бодбе»	Св. Георгія та равн. ап. Ніни	с. Кеделі, за 2 км від м. Сігнахі	діючий жіночий монастир	IV ст.	мощі св. равн. ап. Ніни, чудотворне джерело св. Ніно
38.	Церква св. Миколая «Нікорцмінда»	Св. Миколая	с. Нікорцмінда	діюча	1010–1014 рр.	чудотворні ікони св. Георгія, фрески «Вознесіння» та «Возвиження»
39.	Храм «Самтавісі»	Хрестовоздвиженський	30 км від м. Горі	діючий	1030 р.	чудотворний Хрест
40.	Богородична церква	Богородиці	с. Самцеврісі	діючий	VII ст.	чудотворні ікони Богородиці
41.	Церква св. Георгія	Св. Георгія	с. Убісі	монастир	IX ст.	настінні фрески
42.	Церква «Уплісцхе»	Богородична	10 км від м. Горі	діюча	1000 р.	настінні фрески
43.	Монастир «Атенський Сіоні»	Успенський	с. Атені, за 12 км від м. Горі	діючий монастир	VI–IX ст.	чудотворні ікони, фрески, древні поховання
44.	Храм «Цугругашені»	Св. Апостолам	за 2 км від с. Болніського Сіона	діюча	1213–1222 рр.	чудотворна ікона
45.	Монастирський комплекс «Вардзіа»	Успенський	с. Вардзіа, за 9 км від Туреччини	діючий чоловічий монастир	XII–XIII ст.	близько 600 висічених у скелях церков, каплиць, келій, трапезних, бібліотек
46.	Монастир «Вачнадзіані»	Святих отців	за 8 км від с. Вачнадзіані, р-н Гурджаані	заповідник	XV–XVI ст.	руїни древніх монастирських споруд
47.	Монастир «Хваті»	Богородичний	с. Цхваті	діючий монастир	IX ст.	чудотворні ікони, частки мощей св. угодників
48.	Монастир «Кахтвуні»	Богородичний	с. Карглі	діючий чоловічий монастир	VIII–IX ст.	чудотворна ікона Богородиці

49.	Монастир «Мартвілі»	Святих мучеників	с. Мартвілі	діючий чоловічий монастир	VI–VII ст.	мощі багатьох св. мучеників
50.	Монастир «Гурія»	Св. Іоанна Хрестителя	с. Чохатурі, Аджарія	діючий чоловічий монастир	VI ст.	мощі св. мучеників
51.	Монастир «Кінцвісі»	Св. Микалая	за 7 км від с. Карелі	діючий чоловічий монастир	XII ст.	чудотворні ікони, фрески, древні поховання
52.	Монастир «Моцамета»	Св. Давида і Костянтина	с. Моцамета поблизу м. Кутаїсі	діючий чоловічий монастир	XI ст.	мощі св. кн. страст. Давида та Костянтина Мхеїдзе, чудотворне джерело
53.	Монастир «Некресі»	Св. Авіва Некреського	р-н Кахетії	заповідник	IV ст.	древні поховання, руїни монастиря
55.	Монастир «Кацхі Светі»	Св. преп. Симеона Стовпника	с. Кацхі	діючий чоловічий монастир	VI–XIII ст.	Болніський Хрест, частки мошей св. угодників Божих
56.	Монастир «Самтавісі»	Св. Спас Нерукотворного	с. Самтавісі	діючий	XI ст.	мощі св. пр. Ісидора Самтавіського
57.	Монастир «Убісі»	Св. Велико-муч. Георгія	с. Убісі	діючий	XI–XII ст.	настінні фрески, частки мошей св. угодників
58.	Сафарський монастир	Св. Савви	р-н Месхетії	діючий	XIII ст.	частки мошей св. угодників
59.	Монастир «Кахтуні»	Богородичний	біля с. Картлі	діючий чоловічий монастир	VIII–IX ст.	чудотворна ікона Богородиці
60.	Монастир «Козіфа»	Введенський	біля м. Горі	діючий чоловічий монастир	VI–IX ст.	настінні фрески, частки мошей св. угодників

* Складено автором за різноманітними довідковими джерелами

Таким чином, Грузія має багато значущих релігійно-паломницьких об'єктів і давню християнську історію й цікаві місцеві православні традиції, які викликають значний інтерес у міжнародних туристів-паломників. Щоправда, для релігійних підрозділів цієї країни не є притаманним мати при монастирях та церквах власні паломницькі центри з обслуговування та готелі для паломників, а також великі трапезні для гостей, що потрібно враховувати турфірмам під час планування та проведення релігійно-паломницьких турів у цю країну.

На сучасному етапі розвитку туристичного обслуговування населення в Грузії, можна виділили такі основні тенденції розвитку паломницького туризму як: взаємопов'язаність з іншими туристичними галузями; розширення географії паломництва в країні; збільшення ролі паломницького туризму як нової туристичної галузі; урізноманітнення видів релігійно-паломницьких турів із поєднанням їх із місцевими традиціями та звичаями; зростання ролі й кількості культурно-релігійних та історико-етнічних фестивалів як туристичної атракції тощо [9].

Туризм є однією з динамічних галузей економіки Грузії, проте його розвиток на сучасному етапі характеризується низкою проблемних питань, вирішення яких є необхідним та перспективним. Серед основних проблем розвитку туристичного комплексу Грузії, включаючи паломницький туризм, слід вказати такі: інфраструктура багатьох прославлених курортів та дрібних міст, де знаходяться переважно паломницькі центри, перебуває у занедбаному стані; більшість готельних комплексів країни потребують сучасного капітального ремонту, у них проживають біженці з Абхазії та інших конфліктних регіонів країни; недостатньо розвинута транспортна мережа, яка стримує туристично-паломницькі потоки у важкодоступні місця, включаючи високогірні; незадовільна робота місцевого транспорту й часте недотримання встановлених графіків руху до невеликих міст і селищ, які становлять паломницький інтерес та їх розпорошеність у важкодоступних регіонах країни; недостатня рекламно-інформаційна діяльність у сфері туристичного бізнесу та паломницького,

зокрема; відсутність гідів-перекладачів для обслуговування спеціалізованих паломницьких турів; непродуктивна цінова політика в галузі паломницького туризму; неузгодженість роботи туристичних фірм, релігійних підрозділів країни та місцевих центрів туристичного обслуговування тощо.

Розвитку іноземного й місцевого паломницького туризму в Грузії заважають також такі фактори, як загальна економічна й політична нестабільність у державі; погана соціальна ситуація в більшості регіонів країни, переважно – бідність і безробіття, які не дають змоги здійснювати релігійно-паломницькі тури переважно жителям сільських місцевостей внутрі самої країни; неправильне співвідношення між вартістю затратних послуг щодо організації паломницького туру та ціною на транспортні й ресторанно-готельні послуги, які часто перевищують його вартість тощо. Високі туристичні витрати для поїздки в Грузію також негативно відображаються на рівні відвідування країни. Значні туристичні витрати зумовлені тривалістю перебування в країні, що, у свою чергу, спричинено віддаленістю Грузії й бажанням туристів відвідати багаточисленні екскурсії та познайомитись якомога з більшою кількістю культурно-історичних та релігійних пам'яток, які часто знаходяться у віддалених районах країни, включаючи старовинні монастирські комплекси й древні церкви [11].

Важливою проблемою для Грузії є невирішеність етнічних проблем. Абхазія й Південна Осетія не визнають нинішній уряд країни, суттєво погіршилися відносини з Росією – основним споживачем паломницьких послуг. Це позбавило Грузію, як сировини, так і великого ринку збуту. Це стало основною причиною зниження темпів притоку іноземних туристів у країну, починаючи з 2008 р. [11]. Окрім того, в країні часто трапляються стихійні лиха, які відлякують іноземних туристів, наприклад, землетруси, повені та селлові зсуви. Так, унаслідок повені в 2015 р. у Тбілісі постраждали близько 450 осіб, значних руйнувань зазнали будівлі, місцевий зоопарк став епіцентром стихії [20].

Фахівці вважають, що виважена політика в сфері туризму повинна підвищити на внутрішньому ринку попит на різні послуги й сервіс, що, у свою чергу, підвищить рівень обслуговування й зробить його конкурентоспроможним на глобальному ринку [23]. Сьогодні в Грузії туристичний бізнес є монополізованим, який контролюють дві–три відомі компанії, чия діяльність обмежується залученням малих груп туристів із-за кордону [25]. Вони абсолютно є неорієнтованими на внутрішній туристичний ринок, що не сприяє розвитку туристичної сфери загалом та паломницького туризму зокрема.

Важливо також зазначити, що туристичний потенціал Грузії слабо вивчений та освоєний. Необхідна активна державна підтримка, щоб іноземні туристи отримували якісні умови для відпочинку. Частково потрібно зберегти баланс між ціною конкретної туристичної послуги та її якістю, що дасть змогу галузі стати конкурентоспроможною, насамперед, на внутрішньому ринку. Зараз на ринку туристичних послуг постійно зростає попит, а ринок не здатний забезпечити пропозицію, що викликає зростання цін, а не якості. Такий стан справ впливає на рішення потенційних туристів відпочивати в інших місцях тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Грузія на сучасному етапі свого економіко-туристичного розвитку є потужним релігійно-паломницьким регіоном, потенціал якого збільшується за рахунок наявних культурно-історичних та релігійних пам'яток та суттєвих надходжень іноземних інвестицій, а також розширюється географія паломницьких туристів, які до неї приїжджають, та збільшується кількість туристичних потоків. Таким чином, паломницький туризм у Грузії є одним із пріоритетних напрямів її туристичного розвитку. Країна має великий релігійно-паломницький та культурно-історичний потенціал, який потрібно максимально використовувати. Важливим для покращення стану туризму у країні є активізація розвитку усіх її галузей, особливо найменш розвинених на сучасному етапі, включаючи паломницький, та створення принципово нових видів туристичної діяльності, що потребує подальшого вивчення й набуття досвіду для реформування діяльності туристичного комплексу країни й комплексного використання її туристичних ресурсів, включаючи паломницькі.

Джерела та література

1. Асатиани К. Грузинская Православная Церковь: современное положение / К. Асатиани [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravenc.ru/text/638558.html>

2. Гайдукевич Л. М. Развитие туризма в условиях мирового финансового кризиса / Л. М. Гайдукевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа : elib.bsu.by/bitstream/123456789/30386/1/gaidukevich_2012_Trudy.pdf
3. Грузинская Православная Церковь. Часть I [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravenc.ru/text/638558.html>
4. Грузия потратит на рекламу туристического потенциала страны \$ 6 млн [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vestikavkaza.ru/news/ekonomika/markets/60712.html>
5. Даниленко Н. Н. Региональные туристские ресурсы: понятие, влияние на развитие туризма, стратегии управления / Н. Н. Даниленко, Л. П. Людвиг. – Иркутск : БГУЭП, 2008. – 209 с.
6. Евросоюз выделил Грузии 900 тысяч евро на развитие туризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dagestan.kavkaz-uzel.ru/articles/200973/>
7. Информация о поместных Православных Церквях в цифрах и графиках [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://pravlife.org/ru/content/pravoslavnye-cerkvi-v-cifrah>
8. Квартальнов В. А. Теория и практика туризма : учеб. / В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 672 с.
9. Корганашвили Л. Д. Сотрудничество Грузии и Украины в области туризма / Л. Д. Корганашвили [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/144.pdf
10. Метревели М. Современное состояние и перспективы развития туризма в Грузии : автореф. дис. ... д-ра экон. наук / М. Метревели. – Тбилиси, 2002. – 42 с.
11. Новая статистика туризма Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bizzone.info/articles/1339437168.php>
12. Основні туристичні центри Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kray-zemli.com/45-karta-gruzii.html>
13. Офіційна статистика Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unwto.org
14. Офіційний сайт Департаменту статистики Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.statistics.ge
15. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/>
16. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. – Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.
17. Статистика Всемирного Банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://databank.worldbank.org/data/databases.aspx>
18. Ткешелашвілі М. Л. Основні аспекти дослідження динаміки розвитку суб'єктів туристичної діяльності України та Грузії / М. Л. Ткешелашвілі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11954/1/81.pdf>
19. Хевсуриани Л. Епархии и современные действующие монастыри Грузинской Православной Церкви / Л. Хевсуриани [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sedmitza.ru/text/409142.html>
20. Цікаві дані про Грузію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euroways.com.ua/georgia.html>
21. Шарабидзе Н. Р. Особенности разработки активных спортивных молодежных туров / Н. Р. Шарабидзе // Проблемы современной экономики : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2013 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2013. – С. 163–167.
22. Шарабидзе Н. Р. Туризм – важное направление развития экономики Грузии / Н. Р. Шарабидзе // Вопросы экономики и управления. – 2016. – № 5. – С. 88–93.
23. Georgia // The World Factbook. – Washington, D. C. : Central Intelligence Agency, 2017. – 340 p.
24. Grdzeldze Tamara. Georgia, Patriarchal Orthodox Church of The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity / Tamara Grdzeldze [Elektronic resource]. – Mode of access : <http://books.google.com/books?id=JmFetR5Wqd8C&pg=PA264#v=one...lse>
25. Tourism in Georgia (Statistics) [Elektronic resource]. – Mode of access : <http://theyounggeorgians.wordpress.com/2011/09/13/tourism-in-georgia-statistics/>

References

1. Asatyany K. Hruzynskaia Pravoslavnaia Tserkov: sovremennoe polozhenye / K. Asatyany [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://www.pravenc.ru/text/638558.html>
2. Haidukevych L. M. Razvytye turызma v usloviakh myrovoho fynansovoho kryzysa / L. M. Haidukevych [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : elib.bsu.by/bitstream/123456789/30386/1/gaidukevich_2012_Trudy.pdf

3. Hruzynskaia Pravoslavnaia Tserkov. Chast I [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://www.pravenc.ru/text/638558.html>
4. Hruzyia potratyt na reklamu turystycheskoho potentsyala strany \$ 6 mln [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://www.vestikavkaza.ru/news/ekonomika/markets/60712.html>
5. Danylenko N. N. Rehyonalnye turystykye resursy: poniatye, vlyaniye na razvytye turyzma, stratehiy upravleniya / N. N. Danylenko, L. P. Liudvyh. – Yrkutsk : BHUEP, 2008. – 209 s.
6. Evrosoiuz vydelyl Hruzyy 900 tysiach evro na razvytye turyzma [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://dagestan.kavkaz-uzel.ru/articles/200973/>
7. Ynformatsiya o pomestnykh Pravoslavnykh Tserkviakh v tsyfrakh y hrafykakh [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <https://pravlife.org/ru/content/pravoslavnye-cerkvi-v-cifrah>
8. Kvartalnov V. A. Teoriya y praktyka turyzma : ucheb. / V. A. Kvartalnov. – M. : Fynansy y statystyka, 2003. – 672 s.
9. Korhanashvyly L. D. Sotrudnychestvo Hruzyy y Ukrainy v oblasti turyzma / L. D. Korhanashvyly [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/144.pdf
10. Metrevely M. Sovremennoe sostoianye y perspektyvy razvytyia turyzma v Hruzyy : avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk / M. Metrevely. – Tbylysy, 2002. – 42 s.
11. Novaia statystyka turyzma Hruzyy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://bizzone.info/articles/1339437168.php>
12. Osnovni turystychni tsentry Hruzii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <https://kray-zemli.com/45-karta-gruzii.html>
13. Ofitsiina statystyka Vsesvitnoi turystychnoi orhanizatsii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : www.unwto.org
14. Ofitsiyni sait Departamentu statystyky Hruzii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : www.statistics.ge
15. Ofitsiyni sait Yevrostatu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://ec.europa.eu/eurostat/>
16. Smal I. V. Turystychni resursy svitu / I. V. Smal. – Nizhyn : Vyd-vo Nizhyn. derzh. un-tu im. Mykoly Hoholia, 2010. – 336 s.
17. Statystyka Vsemyrnoho Banka [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://databank.worldbank.org/data/databases.aspx>
18. Tkeshelashvili M. L. Osnovni aspekty doslidzhennia dynamiky rozvytku subiektiv turystychnoi diialnosti Ukrainy ta Hruzii / M. L. Tkeshelashvili [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11954/1/81.pdf>
19. Khevsuryany L. Eparkhiy y sovremennye deistvuiushchye monastyry Hruzynskoi Pravoslavnoi Tserkvy / L. Khevsuryany [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://www.sedmitza.ru/text/409142.html>
20. Tsikavi dani pro Hruziiu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://www.euoways.com.ua/georgia.html>
21. Sharabydze N. R. Osobennosty razrabotky aktyvnykh sportyvnykh molodezhnykh turov / N. R. Sharabydze // Problemy sovremennoi ekonomyky : materyaly III Mezhdunar. nauch. konf. (h. Cheliabynsk, dekabr 2013 h.). – Cheliabynsk : Dva komsomoltsa, 2013. – S. 163–167.
22. Sharabydze N. R. Turyzm – vazhnoe napravlenye razvytyia ekonomyky Hruzyy / N. R. Sharabydze // Voprosy ekonomyky y upravleniya. – 2016. – № 5. – S. 88–93.
23. Georgia // The World Factbook. – Washington, D. C. : Central Intelligence Agency, 2017. – 340 p.
24. Grdzeldze Tamara. Georgia, Patriarchal Orthodox Church of The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity / Tamara Grdzeldze [Elektronic resourse]. – Mode of access : <http://books.google.com/books?id=mFetR5Wqd8C&pg=PA264#v=one...lse>
25. Tourism in Georgia (Statistics) [Elektronic resourse]. – Mode of access : <http://theyounggeorgians.wordpress.com/2011/09/13/tourism-in-georgia-statistics/>

Патийчук Виктор. Религиозно-паломнический туризм Грузии в контексте реформирования туристического комплекса страны. Расширено содержание понятия «религиозно-паломнический туризм». Оценены предпосылки и уровень развития туристического комплекса современной Грузии. Исследованы основные отрасли специализации туристического комплекса страны в условиях его реформирования. Рассмотрено национальную программу реформирования туристического комплекса Грузии в контексте реализации «Стратегии развития туризма в Грузии – 2025», а также повышение роли ее рекламно-туристической популяризации в мире. Указано на основные моменты реализации стратегии развития туризма в стране в контексте реформирования основных отраслей экономики и поиска новых направлений туристического обслуживания в стране. Проанализированы факторы и ресурсы для развития религиозно-паломнического туризма как одной из перспективных отраслей международно-туристического обслуживания населения. Раскрыты основные проблемы его развития и значение в реформировании туристического комплекса страны. Указано на главные недостатки в реформировании туристического комплекса Грузии и

религиозно-паломнического туризма в частности. Выделены основные тенденции в развитии религиозно-паломнического туризма в Грузии на современном этапе его развития.

Ключевые слова: религиозно-паломнический туризм, сакральные памятники, религиозно-паломнический центр, религиозно-паломнический тур, Грузия.

Patiychuk Victor. Religious-Pilgrimage Tourism of Georgia in the Context of Reforming the Tourist Complex of the Country. The content of the concept «religious-pilgrimage tourism» is expanded. The preconditions and level of development of the tourist complex of modern Georgia are estimated. The main specializations of the tourist complex of the country in the conditions of its reform are investigated. The national program of reforming the tourist complex of Georgia in the context of the implementation of the «Strategy for the development of tourism in Georgia – 2025» is considered, as well as increasing the role of its advertising and tourist promotion in the world. The main points of realization of the tourism development strategy in the country in the context of the reform of the main branches of the economy and the search for new directions of tourist services in the state are indicated. The factors and resources for the development of religious-pilgrimage tourism as one of the promising areas of international tourism services of the population are analyzed. The main problems of its development and importance in reforming the tourist complex of the country are revealed. The main shortcomings in the reform of the tourist complex of Georgia and religious-pilgrimage tourism, in particular, are indicated. The main tendencies in the development of religious-pilgrimage tourism in Georgia at the present stage of its development are highlighted.

Key words: religious-pilgrimage tourism, sacred sights, religious-pilgrimage center, religious-pilgrimage tour, Georgia.

Стаття надійшла до редколегії
21.09.2018 р.

УДК 379.85(510)

**Ірина Мандрик
Катерина Гнедько**

Специфіка розвитку туристичної сфери Китаю

Розкрито специфічні риси розвитку туристичної сфери Китаю. Розглянуто історичні особливості розвитку туризму в Китаї. Досліджено сучасний стан розвитку туризму в країні. Проаналізовано динаміку та географічну структуру туристичних потоків. Відображено особливості в'їзного та виїзного туризму. Охарактеризовано основні види туризму в Китаї та названо найважливіші чинники, що сприяють їх розвитку. Визначено пріоритетні напрями розвитку туризму в Китаї.

Ключові слова: туризм, турист, внутрішній туризм, міжнародний туризм, туристична сфера, Китай.

Постановка проблеми та її значення. Уже кілька останніх десятиліть Китай приголомшує світ своїм бурхливим розвитком. Одна зі сфер, що розвивається ще вищими темпами, ніж економіка КНР загалом, – це туризм. У силу свого географічного й геополітичного положення, а також природних умов Китай володіє великими можливостями для розвитку різних видів туризму. Міжнародний туризм – один із важливих механізмів включення економіки Китаю у світове господарство. Внутрішній туризм, за масштабами розвитку якого Китай входить до числа світових лідерів, відіграє все більш важливу роль в економіці країни. Все це робить дослідження специфічних рис розвитку туризму в Китаї дуже актуальним.

Аналіз літератури з тематики дослідження. Китайський туризм – феномен, який досліджує багато як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Різноманітні аспекти розвитку міжнародного туризму в Китаї висвітлювали в своїх працях такі вчені, як А. Александрова, В. Воскресенський, В. Кіптенко, О. Любіцева, О. Малиновська, М. Мальська, І. Смаль та ін. Фактори туристичної привабливості Китаю розглянуті у статті Н. Комара [2]. У публікаціях Д. Гомова [1], А. Пульнікової, В. Бовтун [5], І. Шамари, І. Четверікової [10] проаналізовані сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в Китаї. В. Стафійчук й А. Москаленко [7] досліджують виїзний туризм, а